

Katalog gedruckter deutschsprachiger katholischer Predigtsammlungen. Unter Mitwirkung von F. M. Eybl, H. Kabas, R. Pichl und R. Woytek hrsg. von Werner Welzig. Bd. I. (Sitzungsberichte der ÖAV, Phil.-Hist. Klasse, 430. Bd.) Wien, 1984. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 683.

A különböző nemzeti irodalomtörténetek egyik évtizedek óta már-már közhelyszerűen ismétlődő megállapítása, hogy a prédikációirodalomnak — a barokk kori áhítati irodalom más műfajaival együtt — nincs megfelelő monografikus feldolgozása. Ennek egyik oka, hogy a prédikáció műfajának kutatása sokáig a különböző felekezeti teológiák történeti irányultságú részterületei, így elsősorban az egyháztörténet és a történeti homiletika érdeklődési körébe tartozott, az irodalomtörténet azonban egészen századunk húszas éveig jóformán alig foglalkozott vele. Ettől kezdve a kibontakozó irodalomtörténeti barokk- és retorikakutatásokkal párhuzamosan a prédikáció műfaja más tudományterületektől is egyre több figyelmet kapott, az eredmények számbavétele és összefoglalása terjedelmes kutatástörténeti tanulmányt igényelne. Ezek a kutatások (így elsősorban F. Fraser Mitchell, R. A. Kahn, B. Hubensteiner, J. Delumeau, R. Rusconi munkái) egyértelműen bizonyítják, hogy a prédikáció műfaji együttesét nemcsak az irodalomtörténeti kérdésfeltevéseknek, hanem a szélesebb társadalom-, művelődés- és mentalitástörténeti vizsgálatoknak is az elsőrangú történeti források közé kell számítani.

Lényegében ez a felismerés vezethette a bécsi egyetem germanisztikai intézetének vezetőjét, Werner Welzig akadémikust, amikor egy munkaközösség segítségével a prédikáció műfaján belül felekezeti, időbeli és lelőhelyek meghatározta keretek között a nyomtatott német nyelvű prédikációgyűjtemények katalógusszerű összeállítására vállalkozott. A prédikációgyűjtemény a szerkesztő meghatározásában olyan organizációs egységet (kiadványtípust) jelent, amely legalább kettőnél több prédikációt tartalmaz, amelyben a műfaji összetartozás a terminológiai és/vagy formális szempontok alapján egyértelműen felismerhető, és amelyet a szerző (fordító, kiadó) egybefüggően (folyamatos ívszámozással, egy címlap alatt stb.), könyv alakban bocsátott közre. A kiadványtípus ilyen körülhatárolásából következően a katalógus felöleli a prédikációvázlatokat, a prédikációs folyóiratokat (periodikákat) azonban nem tartalmazza, ha pedig egy gyűjtemény a prédikáción kívül más típusú szövegeket is magában foglal, ezek terjedelme nem haladhatja meg az egész kiadvány terjedelmének 25%-át. Az összeállításban egyaránt helyet kapnak az egy vagy több szerzőtől származó, a külön-külön korábban esetleg már megjelent prédikációkat tartalmazó gyűjtemények, valamint a fordítások, a német

nyelvű prédikációs tankönyvek és az ún. mintaprédikációk, ezzel szemben a latin nyelvű beszédgyűjtemények nem szerepelnek az anyagban. A különböző prédikációtípusok közül az egyházi év ünnepeihez kapcsolódó beszédek állnak előtérben, míg az egyéb prédikációkat (polemikus, temetési és más alkalmi beszédeket) viszonylag kevesebb számú kiadvány képviseli.

A két kötetre tervezett vállalkozás első része az 1557–1770 közötti időszakból folyamatos sorszámozással összesen 424 tételt tartalmaz, a második kötet az 1770–1848 közötti időszakot fogja felölelni. A lényegében a tridentini zsinathoz kapcsolt alsó időbeli határ jelentősége a prédikáció története szempontjából indokoltnak látszik, az anyagot két kötetre bontó belső korszakhatár és a gyűjtés felső időbeli határa az összeállítók szerint is egyelőre csupán hipotetikus érvényű. A kiadvány egyik érdekessége az anyaggyűjtés körének, a lelőhelyeknek a behatárolása, amely szerint a gyűjtést tudatosan a ferences rendcsalád két ága három ausztriai rendházának szervezésén növekedett és lényegében intakt módon fennmaradt kolostori könyvtárára, a bécsi és az ugyanott önálló egységként őrzött neukircheni minorita, valamint a bécsi kapucinus könyvtár történeti állományára korlátozták. A könyvtárak kiválasztásában a gyakorlati szempontok mellett a beszédgyűjtemények használati körülményeinek volt döntő jelentősége: a prédikáció mindkét kolduló rend pasztorációs gyakorlatában nagy szerepet játszott, s az uralkodóház jelentős támogatása révén ezeknek a rendeknek a hatása széles társadalmi rétegekre kiterjedt. A három kiválasztott könyvtár nem tartozik a legnagyobb tartalmi kapacitású bécsi és Bécs környéki kolostori könyvtárak közé, annyi azonban az első áttekintésből is világossá vált, hogy bár a könyvanyag a szerzők egész munkásságáról nem ad teljes képet, a könyvállományban rendspecifikus szelekció nem figyelhető meg, s a kapott kép a prédikációgyűjtemények tér- és időbeli elterjedésére és recepciójára is reprezentatívnek tekinthető.

A forrásanyag elrendezése a katalógusban a megjelenés időrendjében, ezen belül a szerzők nevének abc-rendjében, egy szerző ugyanabban az évben megjelent több műve és a szerző nélküli kiadványok esetében pedig a cím kezdőszavának betűrendjében történik. A művek leírása három fő részre tagolódik, melyek közül az első tartalmazza a szűkebb értelemben vett bibliográfiai adatokat (szerző/fordító/kiadó; a címlap teljes szövege; formátum, terjedelem), a második az ún. kommentár-rész, a harmadik pedig a lelőhelyekre (a néhány reprezentatív osztrák könyvgyűjteményben található további példányokra és kiadásokra) vonatkozó és a szakirodalmi adatokat öleli fel. A további kutatások szempontjából különösen fontosnak látszik a katalógus korábbi bibliográfiákhoz és más összeállításokhoz viszonyítva újdonságnak számító kommentár-

része, amely bő idézetekkel és példákkal mintegy forrásközlés jelleggel mutatja be a szöveganyag különféle jellegzetességeit (a prédikációk típusát, alkalomhoz kapcsolódását, bibliai "themá"-ját vagy mottóját, az inventio, dispositio és elocutio aspektusait), valamint a mutatók, az ajánlások (paignirikus szövegek) és az olvasóknak szóló előszavak rendszerét. Ezek a kommentáló részek a barokk kori prédikáció elmélete mellett felvilágosítással szolgálnak például a művek keletkezéséről és használati összefüggéseiről, a szerzők retorikai, pasztorációs koncepciójáról és szándékáról, egyház- és társadalomtörténeti helyzetéről, s mindezek az adatok jelentős mértékben hozzájárulnak a prédikációgyűjtemények befogadástörténetének megismeréséhez, a kiadványoknak a használó társadalmi rétegek szerinti differenciálásához. A kötetet mintegy húsz, gondosan válogatott fekete-fehér illusztráció, a szerzők, kiadók, fordítók, illetve az anonim művek cím szerinti mutatója egészíti ki, az egész anyag további mutatói a terv szerint a II. kötetben kapnak helyet.

A forrásanyag áttekintése a kötet összeállítójának az előszóban az újabb szakirodalom figyelembevételével lehetőséget adott a prédikációgyűjtemények kapcsán felvetődő néhány speciális kérdés megfogalmazására és a kutatás további lehetőségeinek keresésére, a vállalkozás több munkatársa pedig már korábban is közölt tanulmányokat a munka célkitűzéseiről, a címfelvétel nehézségeiről, az alkalmazott módszerek indoklásáról, valamint a prédikációgyűjtemények használati aspektusairól, így ezek egyben a feldolgozás első lépéseinek tekinthetők. A kötet előszavában felvetett problémák közül első helyen kell említeni, hogy a prédikációgyűjtemények története nem azonos a nyomtatásban vagy kéziratban áthagyományozott prédikációnak mint műfajnak a történetével, az itt bemutatott kiadványtípus változásai a vizsgált időszakban a műfaj történetére nézve csak hipotetikus érvényűnek tekinthetők. Részen már az irodalomtörténet hatáskörén túlmutató kérdéskört jelent a gyűjtemények ajánlási rendszere, ugyanakkor az ajánlások toposzainak, felépítésének, stílusának irodalomtörténeti vizsgálata, illetve életrajzi, genealógiai és általános történeti forrásként értékelése között több diszciplína számára közös kutatási területként helyezkedik el a műfajra speciálisan jellemző patronátusrendszerről alkotott felfogás változása (pl. a címzettek kiválasztásának mechanizmusa; a szerző, kiadó, közönség, patrónus és mű közötti kapcsolatrendszer összevetése a prédikációkon kívüli forrásanyagokkal). A beszédgűjtemények több különböző műfajt egységbe foglaló jellegéből fakad, hogy a kiadványtípus lehetőséget ad önmagában lezártnak tekintett műfajfejlődések egymás mellett élésének vizsgálatára. Erre elsősorban akkor nyílik

alkalom, amikor a gyűjtemények ezeket az "alformákat" (exemplum, história, fabula, gnomikus formák stb.) —, melyek vizsgálatát egyébként a népi elbeszéléskutatás keretében a néprajz is megkezdte — formálisan és funkcionálisan megnevezik, esetleg külön mutatóban foglalják össze. Fontos kutatási feladat a prédikációgyűjteménnyel rokon áhítati-kateketikai kiadványokkal, valamint az érintkező világi műfajokkal (pl. heroikus regény) való érintkezések és átmenetek vizsgálata. Mivel a prédikációgyűjtemények rendszerint az élő beszéd és az írás között elhelyezkedő különböző munkafolyamatok eredményét egyszerre állítják eléink, külön kérdést jelent a szóbeliség és az írásbeliség viszonyának, a terjedelmi, nyelvi, olvasói elvárásokhoz igazított változtatásoknak a vizsgálata. A prédikáció szóbeli folyamat és irodalmi műfaj jellegéből következik, hogy egyrészt a prédikáció gyakorlata és elmélete gyakran ellentétben áll egymással, másrészt hogy az igehirdető beszédben játszott szerepének figyelembevétele nélkül az írott szövegek szokásos tematikai vizsgálata és retorikai analízise nem vezet mindig kellő eredményre. A nyomtatott prédikációknak a beszélt nyelvhez való közelsége miatt a beszédgyűjtemények mint nyelvtörténeti források is figyelmet érdemelnek, a más nyelvből fordított kiadványok pedig fordítástörténeti tanulságokkal szolgálhatnak. Említésre méltó a kiadványok gazdag illusztrációs anyaga, amely nemcsak a gyűjtemények szöveges részeihez adhat további hasznos információt, hanem számot tarthat a művészettörténeti kutatásnak a sokszorosított grafika iránti érdeklődésére is.

Mindez arra utal, hogy egy ilyen — más áhítati-irodalmi műfajok feldolgozása számára is paradigmaticus érvényű — forráskiadványnak a folyamatban lévő nemzeti és nemzetközi bibliográfiai feltáró munkákkal párhuzamosan is van értelme, mivel tematikus szűkítés révén nagyobb időtartam átfogására képes, s ezzel lehetőséget ad a stílus- és műfajfejlődés törvényszerűségeinek, a szándékolt hatás és a gyakorlati használat változásainak, valamint az ezekben tükröződő átfogó művelődéstörténeti folyamatoknak a nyomon követésére. A kiadvány meggyőzően igazolja az előszó azon állítását, amely szerint a prédikáció-irodalom elhanyagolásával az irodalom (és művelődés) rendszerének egyik fontos része marad figyelmen kívül az egész irodalom (és művelődés) hátrányára.

Tüskés Gábor